

## Znalecké zkoumání písemných projevů

JANA BAAROVÁ

1. Historie znaleckého zkoumání písemných projevů člověka sahá hluboce do minulosti. Ve svém vývoji dospělo toto zkoumání od prvních, víceméně intuitivních pokusů o praktickou identifikaci pisatele určité písemnosti až k dnešnímu stupni teoretického zkoumání písemných projevů specifickým vědním oborem a k vědecky fundované praxi kriminalistického zkoumání konkrétních písemných projevů.

Zobecňováním praktických zkušeností a vědeckým výzkumem v oblasti písemného projevu člověka byly postupně objevovány a poznávány vzájemné vztahy mezi autorem a pisatelem písemného projevu na jedné straně a jejich výtvořem — písmenným projevem — na straně druhé.<sup>1)</sup>

Aby bylo možno při zkoumání ručního písma postupovat s využitím všech, v té které době dostupných znalostí a reálných možností, byly vytvořeny konkrétní metody písmoznaleckého zkoumání písemnosti.

V. Příhoda<sup>2)</sup> provedl utřídění posudkových metod písma, v němž rozlišuje metodu: intuitivní, grafologickou, pathografickou, srovnávací, funkcionální, analytickou, grafometrickou. Jednotlivé z uvedených metod pak Příhoda krátce charakterizuje takto:

„Intuitivní metoda závisí na individualitě znalce, a byla používána zejména v minulosti, především učiteli krasopisu při posuzování písma. Dnes je využívána pouze jako doplňková metoda k jiným, účinnějším a objektivnějším metodám.

Grafologická metoda je založena na předpokladu, že osobitá koordinace psacího pohybu není nahodilá, že není výsledkem jen pochodů mechanických, ale že je výrazem celkové skladby osobnosti. Snaží se dospět k určení vztahů mezi písmenným projevem a charakterem nebo jinými osobními dispozicemi.

Pathografická metoda zaměřuje studium na zkoumání vlivu tělesných a duševních poruch autora, resp. pisatele, a na jejich rušivé působení při sestavování a vyhotovování písemnosti.

<sup>1)</sup> Upozorňuji, že rozlišuji autora písemného projevu na jedné straně a pisatele na straně druhé (nutně nemusí jít vždy o tutéž osobu).

<sup>2)</sup> Viz V. Příhoda: Výzkum dětského písma, vědecký posudek písemných projevů, Česká grafická unie, 1941.

Srovnávací metoda je založena na vzájemném porovnávání jednak písma s nepísemnými jevy a jednak písma s písmem.

Funkcionární metoda se snaží o vyjádření vztahu mezi dvěma nebo několika jevy: tak při posuzování písma je základem rukopisu a jeho korelativním jevem — smysl rukopisu.

Analytická metoda umožňuje analýzu jednak psacího pohybu a jednak analýzu písma jako celku. Při dodržování zásady, že písmo je strukturou, v němž části jsou podřízeny celku, má právě analytická metoda všestranné předpoklady stát se základní vědeckou metodou zkoumání nejen písma, ale i obsahové stránky písemného projevu.

Grafometrická metoda je založena na kvantifikaci při zkoumání písemného projevu: zkoumá se především velikost písma, poměr jednotlivých částí, úhlů a časových hodnot, rytmu atd. Předpokladem jejich použitelnosti, zejména perspektivní, jsou dokonalé technické a především měřicí přístroje a správné stanovení měrné jednotky. Je použitelná především ve výzkumné práci.“

Z historického hlediska sehrály významnou úlohu především tyto metody: kaligrafická, grafognostická, grafometrická a grafologická.

Kaligrafická metoda byla metodou učitelů krasopisu, kaligrafie posuzovala písmo podle techniky a množství různých kaligrafických ozdob, klíček apod. Tato metoda byla již dávno překonána a opuštěna.

Grafognostická (znakově popisná) metoda byla v kriminalistické praxi zavedena Bertillonem, který se při zkoumání písma držel obdobných zásad, na nichž je založen jeho „portrait parlé“, tj. zásad podrobného popisu a měření.

Grafometrická metoda a grafologická metoda jsou uvedeny v Příhodově členění. Do kriminalistické praxe zavedl grafometrickou metodu B. L o c a r d a grafologickou metodu C. B a l b o.

Jednotlivé metody, případně jejich kombinace, byly v určitých historických obdobích považovány písmoznaleckými vědeckými pracovníky a praktiky za optimální, a tak vznikaly i určité „písmoznalecké školy“, např. kaligrafická škola, grafognostická škola, grafometrická škola, grafologická škola, srovnávací škola.

Již samo pojmenování jednotlivých škol ukazuje, že šlo o zásadní preferování a snad dokonce až absolutizování určité metody. Na základě zmíněných metod se vytvořily dva základní směry zkoumání ručního písma: směr charakterologický (grafologie)<sup>3)</sup> a směr identifikační (grafognozie).

2. Postupné poznání v oblasti zkoumání písemných projevů vyústilo v odhalení, prozkoumání a klasifikaci

a) faktorů, působících na vytváření rukopisu určitého jedince, jakož na konkrétní jeho písemný projev,

<sup>3)</sup> V kapitalistických zemích bylo grafologie zneužito stoupenci reakční antropologické školy práva trestního k zjišťování pisatelů rukopisů. Vzhledem k naprosto nevědeckým základům grafologie se stala grafologická expertíza nejreakčnější formou expertízy ručního písma.

b) znaků, charakterizujících celkový písemný návyk jednotlivců, jakož i jednotlivý jeho písemný projev.

Při svém rozboru vycházíme z následujících premis teorie zkoumání písemného projevu:

1. Ve světě prakticky neexistují dva lidé, kteří by měli stejný rukopis, naprosto stejné písmo.
2. Svůj rukopis získává člověk dlouhodobým učením a návykem, jež vedou k určitým stereotypům při psaní.
3. Vedle podmínek výuky a nácviku hrají při získávání rukopisu významnou úlohu i anatomickofyziologické a psychické znaky osoby, jež si svůj rukopis vytváří.
4. Dynamický stereotyp vypracovaný výukou a praxí je u každého dospělého člověka poměrně stálý, v širokém časovém rozmezí; písmo jednotlivcova je tedy relativně stálé a neměnné.
5. Dynamický stereotyp vstřebává ovšem i citlivé reakce na vlivy okamžitých, jak vnějších, tak vnitřních popudů.
6. V písemném projevu jednotlivce existují některé kombinace jazykových prostředků, typické právě pro jeho vyjadřování.

Závažným úkolem vědeckého zkoumání písma bylo zjistit, vyhodnotit a roztrždit faktory působící jednak na vytváření stálého písemného návyku člověka a jednak na vyhotovení určité písemnosti bezprostředně v procesu psaní. V odborné literatuře uvádějí jednotliví autoři různé výsledné klasifikace těchto faktorů.

J. Gayet<sup>4)</sup> uvádí jako „prvky, které mají vliv na písmo“ hmotné podmínky psaní, psychický stav pisatele, péči nebo význam, které pisatel přikládá textu.

Naproti tomu R. Saudek<sup>5)</sup> uvádí dvanáct podrobněji členěných faktorů: mechanické prostředky (pero, inkoust, tužka, papír), stupeň znalosti psaní, stupeň rychlosti výkonu psaní, školní předloha, podle níž se pisatel učil psát, národnost pisatele, jakož i národní prostředí, v němž žije nebo v němž delší dobu žil, stupeň vizuální impresionability, grafická expresionabilita (podmíněná vizuální pamětí a ruční dovedností), stupeň ješitnosti, pózy a snahy o napodobení na jedné straně, na druhé pak přirozenost a nestrojenost, stupeň vzdělanosti, znalost cizích řečí, cizích stylů písma a cizích zemí, aktuální fyziologický stav pisatele, chronické poruchy fyziologické, okolnosti, stojí-li dotyčné písmo izolovaně, na začátku, na konci nebo uprostřed slova.

Týž autor pak v dalším<sup>6)</sup> zobecňuje důsledky a působení oněch dvanácti faktorů a dospívá k závěru, že všechny zvláštnosti každého rukopisu závisejí v podstatě na deseti zákonech pohybu: Každý člověk píše

<sup>4)</sup> Viz J. Gayet: Identifikace písma, psacích strojů, ručního písma, dokladů a peněz (český překlad KÚ HS-VB), část I, str. 105.

<sup>5)</sup> Viz R. Saudek, Experimentální grafologie, nakl. AVENTINUM, Praha 1928, str. 252.

<sup>6)</sup> Viz tamtéž, str. 253.

větší tahy pohybem rychlejším než tahy menší. Každý člověk píše tak, že jednoduchou rovnou čáru provádí měnící se rychlostí. Každý člověk píše tak, že rychlost pohybu pera trvale mění. Každý člověk píše tak, že se stupeň rychlosti jeho psaní mění, jakmile mění směr pohybu. Každý člověk píše kulaté tvary písmen při přechodu z jednoho směru pohybu do druhého bez zastávky (rychlost se sice vždycky zmenšuje, ale pohyb se nikdy nezastaví). Zákon setrvačnosti překáží každému pisateli zastavit pohyb přesně na místě, kde by to odpovídalo okamžitému účelu.

Nikdo nemůže při rychlém pohybu s naprostou přesností provádět účelné pohyby (např. nenapiše „i“ přesně nad kmen písmene). Nikdo nenapiše rychlým pohybem třaslavé tvary nebo lomené tahy. Každý člověk pišíci podle evropských systémů písma, píše při rychlém písmu zleva doprava. Prostorová nepřesnost pohybu se vyznačuje tím, že lze vždy jasně poznat, ve kterém směru byl účelný pohyb odvrácen od svého skutečného cíle.

Mancvetová, Melniková a Orlová<sup>7)</sup> člení ve své práci faktory, působící na vytváření rukopisu na a) vnější (objektivní) faktory, k nimž počítají především metodiku a podmínky vyučování, podmínky, v nichž subjekt rukopisu trvale pracuje a píše, a charakter vyhotovovaných dokumentů; b) vnitřní (subjektivní) faktory, k nimž se počítají některé fyziologické a psychologické specifčnosti konkrétního pisatele.

Autorky pak v téže kapitole své práce uvádějí de facto ještě další dělení těchto faktorů, a sice podle kritéria stálosti důsledků jejich působení; dělí je na trvale působící faktory a dočasně působící faktory a buď systematicky, po určitou dobu, nebo sporadicky, jednorázově.

M. Gaváč<sup>8)</sup> jmenuje vedle povahových a náladových sklonů tyto faktory, jimiž je podmíněn rukopis: mechanické prostředky, tj. tvar, jakost a držení pera, jakost papíru, polohu pisatele při psaní, zdravotní stav, jakož i dispozici ruky (ochromená ruka, špatně fungující svaly prstů, zápěstí, předloktí a ruky); předlohu písma, podle níž se kdo učil psát, a stupeň zralosti, který dosáhl v psaní, individuální zrakovou paměť a schopnost ruky viděné tvary napodobit, stupeň rychlosti, jímž bylo psáno, stupeň vzdělanosti, stupeň přirozenosti povahy.

Studujeme-li podrobněji další běžně dostupnou literaturu pojednávající o faktorech ovlivňujících rukopis, setkáme se u různých autorů s rozdílnými variantami klasifikace těchto faktorů, které a) vycházejí z různých klasifikačních kritérií a b) dovádějí členění faktorů do větší či menší hloubky. Je zřejmé, že na rozdíl od daktyloskopické identifikace neexistuje u kriminalistické expertízy ručního písma jednotný klasifikační systém identifikačních markantů.

<sup>7)</sup> Viz Teorijskaja i praktičeskaja kriminalističeskaja ekspertiza, sborník 6–7, Gosjurizdat, Moskva 1961, str. 10.

<sup>8)</sup> Viz M. Gaváč: Grafologie, Trnava 1947, str. 16.

Jako podstatný rozdíl těchto klasifikací je nezbytno posuzovat především rozdílnost klasifikačních kritérií a jejich účelovost. Vycházíme-li z potřeb identifikace pisatele určité písemnosti, je logické zvolit za kritérium učlenění faktorů ovlivňujících charakter a znaky písma oné písemnosti — kritérium stálosti působení těchto faktorů na rukopis pisatelův a na jeho bezprostřední písařský projev při psaní zkoumané písemnosti.

Rada faktorů působí trvale v procesu vytváření relativně neměnného stereotypu písma individua. K takovýmto faktorům patří např.: trvalé anatomickofyziologické a psychické znaky osoby pisatelovy, celkově dosažený stupeň inteligence, národnost pisatele a národní prostředí, v němž žije, resp. žil v době vytváření rukopisu, školní předloha, podle níž se učil psát, jakož i metody tohoto učení atd.

Rada dalších faktorů pak ovlivňuje pisatelův rukopis pouze v případě psaní určité písemnosti, v okamžiku psaní a nezanechává po svém pomínutí žádných trvalých důsledků v jeho rukopise; z těchto faktorů uvádím jako příklad: momentální duševní stav pisatelův v okamžiku psaní určité písemnosti (např. strach, radost apod.), fyzický zdravotní stav (nemoc, zranění ruky), použité mechanické prostředky při psaní, jestliže se podstatněji odlišují od běžných, tělesná poloha při psaní a další možné dočasně působící faktory.

Výskyt a působení dočasných faktorů podstatně ztěžuje identifikaci pisatele podle písma. Zejména ztěžuje porovnávání vzoru pisatelova rukopisu, použitého za normálních okolností se zkoumanou písemností, napsanou sice tímž pisatelem, ale při působení i dočasně působících faktorů.

Ovšem žádné kritérium členění faktorů, působících na pisatele při tvorbě i konkrétním použití jeho rukopisu, *nelze prosazovat jako absolutní a jediné správné*. Při speciálně zaměřené výzkumné práci nebo při speciálně zaměřeném rozboru písemného projevu mohou být plně oprávněnými různá kritéria, jako např. kritérium bezprostřední souvislosti daného faktoru s podstatou osoby pisatelovy. Pak faktory, ovlivňující charakter písma, je možno dělit na vnitřní faktory, dané organismem člověka, úroveň jeho inteligence, dovednosti atd., a vnější faktory, dané prostředím, způsobem vyučování psaní, psacími prostředky apod.

Z účelových hledisek jsou možná nejen případná jiná kritéria, ale i jejich kombinace.

3. Vycházíme-li z obecné definice pojmu znak,<sup>9)</sup> můžeme *v oblasti písma znakovitost chápat identifikační znak<sup>10)</sup> jako uměle vyčleněnou vlastnost ze všech vlastností konkrétního objektu, která má poměrně stálý charakter*.

Mnoholetá praxe a vědecké zkoumání v oblasti rozboru písemných projevů v jejich myšlenkových (obsahových) i písařských souvislostech vedly k postupnému zjišťování a poznávání objektivně existujících znaků písemného projevu.

Souhrn znaků, charakterizujících písemné projevy, můžeme rozdělit do

<sup>9)</sup> Viz Filosofický slovník, Svoboda, Praha 1966, str. 505.

<sup>10)</sup> Viz Pješčak: Nástin základů kriminalistiky, skripta UK, Praha 1970, str. 58.

dvou základních skupin: a) *znaky, charakterizující obsahovou stránku písemného projevu*, b) *znaky, charakterizující písařskou stránku písemného projevu*.

Znaky, charakterizující obsahovou stránku písemného projevu, umožňují identifikovat autora myšlenek daného písemného projevu, kdežto znaky, charakterizující písařskou stránku (tj. písmo, rukopis) písemného projevu, umožňují identifikaci osoby pisatelovy.

Autorem myšlenek určitého písemného projevu a pisatelem, který tyto myšlenky písemně zachytil svým rukopisem, může, ale nemusí být jedna a táž osoba. Anonymní dopis může být obsahově sestaven a písemně napsán jednou osobou. Mohou se ovšem vyskytnout případy, kdy autor myšlenkového obsahu použije jiné osoby jako pisatele dopisu. Pak ovšem znaky charakterizující obsahovou stránku takového anonymního dopisu jsou vázány na jednu osobu, kdežto znaky, charakterizující jeho stránku písařskou, jsou vázány na osobu druhou.

*Myšlenkový obsah písemného projevu dané osoby v převážné většině případů má některé výrazné znaky, jež jsou pro onu osobu typické.* Zejména u dostatečně rozsáhlých písemných projevů můžeme takové znaky zjistit, vyhodnotit a použít k identifikaci autora obsahové stránky zkoumaného písemného projevu.

V písemných projevech osob můžeme odhalit různě rozsáhlou zásobu slov; v použitém slovníku můžeme zjistit různé skupinové i individuální specifičnosti, zejména při používání cizích slov, nových slov nebo nespisovných slov určitého nářečí, slov typických pro různá povolání atd.

Autoři mohou používat odlišnou stavbu vět a souvětí, mohou se různit v používání např. rozdělovacích znamének, mohou se dopouštět i různých chyb či individuálností z hlediska gramatiky použitého jazyka.

V této souvislosti je třeba zdůraznit, že zkoumání jazykové stránky písemného projevu, vycházející z jazyka jako „struktury struktur“, vyžaduje specifické znalosti a tedy i specifickou přípravu písmoznalcovu a jeho úzkou spolupráci s linguisty.

Problematika jazykového rozboru písemných projevů není dosud teoreticky dostatečně propracována a nejsou dosud ani teoreticky vyhodnoceny prakticky dosahované výsledky. V odborné literatuře jsou klasifikační systémy identifikačních znaků písemného projevu rozpracovány řadou autorů jako společné systémy pro oblast jak obsahové, tak písařské stránky písemného projevu.

Identifikační znaky písařské stránky písemného projevu (identifikační znak rukopisu nebo identifikační znak písma) chápeme jako slovně vyjádřené vlastnosti písařského projevu jednotlivce, vyznačující se zpravidla a) určitým stupněm stálosti, b) přiměřenou četností svého výskytu v písemnosti, c) definovatelnou závislostí na dalších částech a na celku.

Požadavek určité stálosti znaku je podmíněn nezbytností zvolený znak popsat, přičemž tento popis znaku musí být relativně stálý a neměnný.

Druhá požadovaná vlastnost zvoleného znaku — přiměřená četnost jeho výskytu v rukopise pisatelově — je nevyhnutelnou: při identifikaci ruko-

pisu nepomůže znak, byť sebevýraznější, pokud četnost jeho výskytu ve zkoumaném písemném projevu je nedostatečná.

Stejně závažný je požadavek, aby zvolený znak měl určité vazby k ostatním částem písma a k písmu jako celku. Přitom je účelné, aby při výběru vlastností, definujících jednotlivé znaky písma, byly voleny především vlastnosti, nacházející se v určitých „příčinných vazbách“ s poměrně stálými vlastnostmi píšící osoby.

Volbě, rozboru, názvosloví a klasifikaci znaků písma bylo až dosud věnováno značné úsilí jak teoretických pracovníků, tak praktiků z oblasti zkoumání písma. Odborná literatura uvádí řadu pojetí klasifikačních systémů těchto znaků a mnohé práce podávají i taxativní výčty těchto znaků podle názorů jednotlivých autorů.

Při rozboru prací o vytyčení identifikačních znaků písemného projevu a o jejich uspořádání do určitých systémů je účelné zjistit a ujasnit určující klasifikační kritéria, použitá jednotlivými autory.

Do skupiny obecných znaků písma zahrnují sovětští autoři, jako např. Ševčenko, Borjagin, Vinberg a Mitričev, Vlasov a souhlasně s nimi i další autoři, takové znaky písma, které vystihují celkový systém pohybu při psaní.<sup>11)</sup>

Ševčenko<sup>12)</sup> charakterizuje tyto znaky jako znaky typové, jež jsou vlastní velkému počtu lidí. Jednotliví autoři k nim počítají: vypracovanost písma, jejich charakteristiku a stupeň, „švih“ rukopisu apod., kvantifikovatelné údaje o celkové velikosti písma, jako je např. výška a šířka písma, jeho sklon apod., údaje o charakteru řádek, způsobu vázání písmen, způsob držení pera či tužky při psaní, stupeň tlaku apod.

Skupinu zvláštních znaků písma charakterizuje Ševčenko jako ustálené vlastnosti pohybových návyků jednotlivce při psaní a dělí je na: znaky směru pohybu (např. levosměrnost či pravosměrnost písma), znaky poměru pohybu (např. poměr rozměrů tahu a písmen, poměr horních a dolních konců písmen apod.), znaky lokalizace pohybu (např. místo a způsob začátku a ukončení pohybu, místo spojení znaků, místa rozložení tlaku atd.).

Borjagin<sup>13)</sup> uvádí jako individuální znaky: zvláštnosti směru pohybu, zvláštnosti vzájemných poměrů a drobné znaky.

Vinberg s Mitričevem<sup>14)</sup> začleňují do skupiny zvláštních znaků: provedení jednotlivých detailů, provedení určitých písmen a písemných znaků, provedení určitých spojení znaků, poměrnou velikost písmen, umísťování písmen.

<sup>11)</sup> Tito i další sovětští autoři postupně odhalili reakční podstatu grafologické expertízy v kapitalistických zemích a svými pracemi přispěli ke zmírnění subjektivního vlivu znalce na zhodnocení identifikačních znaků písemných projevů.

<sup>12)</sup> Viz Kriminalistika (překlad z ruštiny), Naše vojsko, Praha 1966, str. 131 a další.

<sup>13)</sup> Viz G. I. Borjagin: Sbornik rabot po kriminalistike, č. 3, NIIM MVD SSSR, Moskva 1957.

<sup>14)</sup> Viz Vinberg–Mitričev, Kriminalistika č. I a II, vyd. SNB Praha pro vnitřní potřebu.

Harison<sup>15)</sup> pak do osobních charakteristických znaků zahrnuje velikost písma, koncové klíčové obraty, koncové tahy, spojovací slova, zdvihy pera, vázání, rozloha písmen v písmu, rozložení slov, sklon, stínování, kvalitu tahů, seřazení ve slově, v celku, prostor rozložení řádek, úprava obálek, všeobecné uspořádání rukopisu, okraje, návyky v ohýbání papíru, roztržení, interpunkci, diskritická znaménka a jiná.

Fyziologické kritérium vzniku pohybu při psaní použili např. Pokorný a Penc.

Pokorný<sup>16)</sup> vychází z faktu, že psaní je pohyb a jako takový, z hledisek fyziologických, je změnou časové polohy těles, uskutečňovanou napínáním a povolováním svalů.

Penc<sup>17)</sup> pak vysvětluje vznik jednotlivých prvků písmene: kružnice a ovály při psaní jednotlivých písmen vznikají krouživým pohybem ruky. Posunem ruky doprava vznikají místo oválů dolní a horní klíčky a při rychlém posunu — krycí (vratné) tahy a oblouky. Podobně pak vysvětluje vznik skloněných oválů, zátrhů (horních, dolních a složených), vznik hadovky, vlnovky apod.

Toto fyziologické vysvětlení funkce píšící ruky dovoluje mu určit v písmu, u jednotlivých písmen jednotlivé prvky, jež chápe jako identifikační znaky písma: jejich různé modifikované soustavy používané jednotlivými pisateli vytváří pak charakteristiku individuálního písma, umožňující identifikaci pisatele.

Geometrické kritérium dílčích součástí písmen, použité např. Benešem,<sup>18)</sup> vychází z tvarové podoby jednotlivých prvků písmen a z tvarové podoby jejich složenin.

Beneš uvádí jako prvky písma: přímku, oblouk pravý a levý a záhyb horní a dolní. Tyto prvky se mohou skládat, čímž vznikají tahy: např. zátrh dolní, horní, složený, krácený, oblouk střední a konečný, vlnovka, smyčka horní a dolní a závit počáteční a konečný.

Beneš prakticky došel k vytyčení obdobných znaků, k nimž dospěli autoři používající fyziologického kritéria vzniku pohybu při psaní.

Kritéria odchylnosti písma od školní předlohy používají někteří němečtí autoři, vytyčující jako identifikační znaky písma různé zvláštnosti, různé odchylky konkrétního rukopisu od školních vzorů jednotlivých písmen, cifer, či znamének. Neúmyslné odchylky od těchto vzorů jsou typické pro jednotlivce a mohou být tedy použity jako znaky jeho písma.

Podle kritéria odchylnosti písma od školní předlohy člení se identifikační znaky písma na: *znaky primární* — buď absolutní, nebo relativní a *znaky sekundární*.

*Primární absolutní znaky* vznikají především různými individuálními změnami jednotlivých písmen, jež vešly do daného rukopisu: patří k nim především různé ozdoby písmen nebo zvláštní „deformace“ písmen, jež

<sup>15)</sup> Harison: *Suspect Documents*, český překlad KÚ HS-VB Praha, str. 67 a další.

<sup>16)</sup> Pokorný: *Moderní výklad rukopisu*, český překlad, KÚ HS-VB Praha, str. 6 a 7.

<sup>17)</sup> Penc: *Metodika psaní*, SNP Praha, 1958, str. 24–26.

<sup>18)</sup> Beneš: *Psaní na zvláštní škole*, SNP, Praha 1957, str. 105–107.

mají ztížit napodobení písma cizí osobou. Typickým příkladem zde mohou být například podpisy pisatelů.

*Primární relativní znaky* jsou znaky obecnějšího charakteru, jako např. celková písarská zručnost pisatele, celková vypracovanost jeho písma atd.

*Sekundární znaky* písma jsou de facto skupinové znaky, společné většímu počtu osob; vznikají rovněž různými odchylkami od školní předlohy písma, jako např. různou velikostí písmen, stínováním písma, zvláštním spojováním písmen apod. Sekundárních znaků se v praxi psaní lidí vyskytuje takové množství, že určité jejich komplexy a kombinace charakterizují rukopisy jednotlivých pisatelů.<sup>19)</sup>

Topografické kritérium směru psacího pohybu používá např. Preyer. Vychází z topografické orientace částí písmen podle „větrné růžice“ a rozkládá psací pohyb na osm základních prvků: vzhůru, vzhůru vpravo, vpravo, dolů vpravo, dolů, dolů vlevo, vlevo a vlevo vzhůru.

Za prvky ryze grafické považuje Preyer bod a přímku. U přímký pak rozlišuje pravý, ostrý a tupý úhel, jež přímkou vytváří na ploše.

V řadě prací jsou do klasifikačních znaků písemného projevu jednotlivými autory zapojeny vedle znaků písma i *znaky obsahové stránky* písemného projevu. Jediné kritérium, které se mi podařilo v tomto směru v literatuře zjistit, je *lingvistické kritérium členění* výrazových prostředků písemného projevu.

Ševčenko<sup>20)</sup> učeňuje identifikační znaky obsahové části písemného projevu podle uvedeného kritéria na: gramatické znaky, znaky slovníku a znaky způsobu vyjadřování.

Komarinec<sup>21)</sup> upozorňuje, že důkladná analýza písemného projevu a zejména stylu a způsobu výkladu, soustavy používaných slov, typických gramatických chyb apod., je užitečnou zejména proto, že získané poznatky mohou užít okruh podezřelých osob.

Identifikační znaky obsahové části písemného projevu pak uvádí takto: znaky obsahu dokumentu, jež pomáhají určit cíl, který autor hodlal splnit, napsáním; mohou pomoci i při zjišťování stupně všeobecného vzdělání, osobní zájmy autora apod.; znaky stylu písemnosti, zachycující schopnost a připravenost autora používat různé prostředky a způsoby písemného projevu; texikální znaky písemného projevu, tedy bohatost, či naopak chudost použitého slovníku, používání různých specifických slov či slov cizích, či slov různých dialektů, či profesionálních žargonů; gramatické znaky písemnosti; prohršky proti gramatice jazyka, v němž je písemný projev vytvořen, mohou např. charakterizovat celkový stupeň autorovy vzdělanosti apod.; patologické znaky písemnosti, jež souvisejí s nervovými či psychickými nemocemi autorovými a popřípadě i s jeho celkovým zdravotním stavem.

Mnozí autoři vycházejí ve svých pracích z kombinace dvou či několika

<sup>19)</sup> Viz překlad čís. 1 fondu FKÚ, Praha.

<sup>20)</sup> Kriminalistika, Naše vojsko, Praha 1966, str. 131 a další.

<sup>21)</sup> Viz Sbornik rabot po kriminalistike No. 3, vyd. NIIM, MD SSSR, Moskva 1967.

klasifikačních kritérií a dospívají ke kompletnějším systémům klasifikačních znaků písemných projevů.

V naší československé vědeckoteoretické základně jsou to např. pracovníci Kriminalistického ústavu, z nichž někteří doporučují<sup>22)</sup> v rámci „české písemné školy“ zaměřovat se na zkoumání těchto skupin znaků:

1. Plošného rozvrstvení písemnosti: rozmístění textu na plochu papíru, formu nadpisu, okraje, směr, velikost a vzdálenost řádků, dolní okraj, umístění podpisu atd.;
2. úroveň vzdělání pisatele: v této skupině jsou začleněny identifikační znaky obsahové stránky písemného projevu (jde tedy o úroveň vzdělání autora myšlenkového obsahu písemného projevu), k těmto znakům patří obsahové a významoslovné znaky stavby obsahu písemnosti, jeho myšlenkového uspořádání, znaky slovníkové a znaky gramatické;
3. písarských zvyklostí pisatele: jde o znaky získané již ve škole a vlivem povolání, jako jsou např. úprava písemností, členění odstavců atd.;
4. všeobecných (společných) znaků, jako jsou znaky stupně vyspělosti a vypsánosti rukopisu, rozměry písma, sklon písma, tlak při psaní apod.;
5. tvaru jednotlivých písmen, do níž se začleňují znaky vzájemné souvislosti a závislosti písmen ve skupinách písmen, ve slovech apod.

Evidentním nedostatkem těchto skupin znaků je např. zúžení zkoumání identifikačních znaků obsahové stránky písemného projevu (viz bod 2) na zkoumání úrovně vzdělání pisatele a naprosté opominutí vlivu psychických vlastností na tuto stránku písemného projevu.

Z posledních prací o kriminalistickém zkoumání písemného projevu je nezbytné uvést pojetí pracovníků Kriminalistického ústavu federální správy VB, řešící grafosynkritické zkoumání písemných projevů.<sup>23)</sup>

Grafosynkritická analýza zkoumá pro potřeby kriminalistiky písmo jako produkt řečové činnosti. To umožňuje skutečnost, že materiály pro expertizu jsou zpravidla grafickým záznamem souvislého jazykového projevu jednotlivce.

Za základní pracovní metodu grafosynkritické analýzy považují autoři kombinaci analytické, srovnávací a grafometrické metody, spolu s metodou všestranného jazykového rozboru.<sup>24)</sup>

Přitom *grafická stránka* psaných projevů se zkoumá jednak v obecné rovině (chápáno jako grafická úprava písemností) a jednak ve zvláštní rovině, to je zkoumání: dílčích komponent (částí písmen a cifer a označení), základních komponent (celých písmen, cifer a označení), multikomponent (spojení dvou či více základních komponent), a sice ze tří základních hledisek — směru, velikosti a lokalizace pohybu.

<sup>22)</sup> Viz Učebnice kriminalistiky, první díl, kriminalistická technika, sv. 1, MV HS-VB, Kriminalistický ústav, Praha 1959, str. 397–410.

<sup>23)</sup> Viz např. H. Běhounková: Pokus o kvantitativní analýzu jazyka dopisů, Československá kriminalistika, roč. 5/68, vyd. čas. MNO Praha, č. 4, str. 252 a další.

<sup>24)</sup> Viz Učebnice kriminalistiky (maketa), svazek první, Úkr-PF, Praha 1969, str. 243 a další.

*Jazyková stránka* psaných projevů se zkoumá metodou všestranného jazykového rozboru v rovinách: lexikální stavby (příslušnost slov a slovních spojení do jednotlivých skupin podle stylu, oblasti, oboru, doby užívání atd.); gramatické stavby (morfologické a syntaktické zvláštnosti jazykového projevu); modální stavby (jednotlivé způsoby vyjádření modálnosti); funkční perspektivy výpovědi (uspořádání jazykového projevu jako celku i v jeho částech a jednotkách); pravopisu.

Autoři dodávají,<sup>25)</sup> že jednoznačnost písemného projevu je z grafického hlediska považována za prokázanou na základě dlouhodobých zkušeností, že však dosud nebyla prokázána statisticky. Naproti tomu jedinečnost individuálního jazykového projevu z jazykového hlediska je v současné době předmětem výzkumného bádání převážně v oblasti identifikace autorů neznámých literárních děl. Autoři pak vyvozují, že z těchto důvodů mají v grafosynkritické analýze aspekty grafické primární a aspekty jazykové senkundární postavení.

4. Na základě rozboru prostudované literatury, pojednávající o klasifikaci identifikačních znaků písemných projevů, jsme dospěli k závěru, že hodnocení identifikačních znaků písemných projevů je dosud záležitostí zcela subjektivního charakteru. Proto není zvláštností, že jeden znalec hodnotí určitý znak výše než druhý a že jiný znalec hodnotí tytéž znaky právě opačně. V žádné jiné expertíze nedošlo v průběhu minulých let k tolika chybným závěrům, jako právě v expertíze písmoznalecké. Proto vývoj v této oblasti směřuje k maximálně možnému vyloučení subjektivního vlivu znalce, a tím k objektivizaci metod. Jedním z moderních směrů snažících se o řešení tohoto problému je grafosynkritická analýza, která přibližně od roku 1968–1969 počíná vytlačovat tzv. „českou písmoznalectvou školu“, která byla z hlediska formulace svých zásad poplatná praktikismu a vedla k rozvoji subjektivních aspektů zkoumání písma. Grafosynkritická analýza zkoumá za účelem identifikace pisatele (i autora) psané projevy člověka po stránce grafické i jazykové a cestou výzkumu se pokouší propracovat se ke kvantitativnímu hodnocení znaků, které by umožnilo využití matematicko-statistických metod.

Domnívám se, že konečný návrh výzkumu by měl

1. vyústit ve výčet jednotlivých znaků, jejich popis, charakteristiku a statisticky prověřený údaj o stupni jejich závažnosti při rozboru a hodnocení písemných projevů,
2. být zformulován v podobě pravidel a doporučení kriminalistické vědy pro znalecké zkoumání ručních písemných projevů analogicky, jako jsou pravidla a doporučení pro expertízy daktyloskopické, trasologické aj.,
3. doporučit vhodnou optimální kombinaci klasifikačních kritérií pro vytyčení a uclnění identifikačních znaků písemných projevů; základem

<sup>25)</sup> Viz *Nástin základů kriminalistiky* (maketa) svazek první, Úkr-PF, Praha 1969, str. 243 a další.

může být dnešní pojetí kombinace metod při grafosynkritické analýze písemných projevů.<sup>26)</sup>

Kvalitní provedení kriminalistické expertízy písemného projevu závisí především na odborných kvalitách a schopnostech příslušného experta. V odborné literatuře můžeme nalézt řadu názorů jak teoretiků, tak praktiků z oblasti písmoznalectví, formulujících požadavky na písmoznalce.

Tak H. P f a n n e<sup>27)</sup> uvádí, že k provedení expertízy by měly být povolány osoby s odpovídajícím speciálním školením. Jako písmoznalecký expert může podle Pfanneho pracovat jen ten, kdo má pro to nezbytné vědecké a zkušenostní předpoklady. Grafologické vzdělání nestačí.

Ke kvalifikaci pracovníků, zabývajících se zkoumáním písemností, vyslovila se i řada účastníků speciálního semináře v Ottawě v Kanadě v říjnu 1958. Z jednotlivých diskusních vystoupení zasloužily povšimnutí zajímavé myšlenky Hiltona<sup>28)</sup> a Booneho.<sup>29)</sup> Z jejich myšlenek vyplývá, že dokonale zvládnutí problematiky expertízy písma vyžaduje jak vhodné — nejlépe vysokoškolské — vzdělání, tak i dlouhodobou kvalitní odbornou přípravu.

Až do vydání zákona č. 47/59 „O znalcích a tlumočnících“ prováděl u nás soudní expertízu ručního písma kolektiv „stálých přísežných znalců“, v němž byla v důsledku historického vývoje i řada osob, které z nejrůznějších důvodů nezaručovaly vysokou odbornost svých posudků. Přitom specifickou odbornost — odbornost písmoznaleckého experta — získávali tito znalci převážně jen samostatným studiem a individuálním praktickým cvikem. Zákonná úprava z roku 1959 znamenala na svou dobu určitý pokrok. Podle této úpravy sestavovalo ministerstvo spravedlnosti v dohodě se zainteresovanými resorty seznam orgánů a organizací, povinných oznamovat své pracovníky k provádění znaleckých posudků. Ovšem ani v této organizaci nebyla zabezpečena potřebná příprava expertů-písmoznalců.

<sup>26)</sup> Realizace všech těchto doporučení, která by přispěla ke zjišťování objektivní pravdy v trestním řízení, v mnohém závisí na tom, jaké podmínky budou vytvořeny pro pokračování ve slibně započatém výzkumu na Kriminalistickém ústavu federální správy VB.

<sup>27)</sup> H. Pfanne: Die Schriftexpertise und ihre Bedeutung für die Rechtsprechung, Rudolfstadt 1954, S. 18.

<sup>28)</sup> Hilton mj. ve svém vystoupení řekl: „... člověk začínající v tomto oboru by měl mít jakožto ideální minimum — jestliže ne přímo absolutorium university — tak alespoň určité univerzitní školení. Říkám to se značnou rezervovaností, poněvadž jsem pracoval v tomto oboru se staršími lidmi, kteří neměli ve skutečnosti žádné formální vzdělání, jak je máme na mysli dnes, a přesto se někteří z nich stali vynikajícími experty v oboru zkoumání sporných písemností. Skutečností ovšem je, že náležité akademické vzdělání je právě tím vzděláním, které tvoří podklad pro další studium a školení v tomto speciálním pracovním oboru.“

<sup>29)</sup> Boone řekl v diskusi mj.: „... v některých soudních oborech (v Kanadě — naše poznámka) jsou soudci nakloněni tomu názoru, že znalec by měl mít určitý podstatný akademický (univerzitní) základ — prokurátoři jsou stejného názoru. Já bych dával přednost bakaláři věd (v Kanadě to je nižší vědecká hodnost — naše poznámka) s určitým vědeckým základem, poněvadž jsem toho názoru, že mnohé z těch věcí, jimiž se zabýváme, jsou v podstatě modifikací jednotlivých vědních oborů...“

Teprve zákon o znalcích a tlumočnících č. 36/67 Sb. vytváří lepší předpoklady jak pro výkon funkce soudního experta-písmoznalce, zejména ustanovením § 21 o povinnosti státních orgánů vyžadovat posudky především od pracovišť specializovaných na znaleckou činnost, tak i pro odbornou přípravu těchto specialistů (viz především ustanovení § 16 o zřizování sborů pro znalecké otázky, jejichž úkolem mj. je i pečovat o zdokonalování zvláštní kvalifikace znalců). Je jen na úkor expertizní činnosti, že sbor pro znalecké otázky v oboru kriminalistiky nebyl vytvořen, neboť i v tomto oboru je již načase stanovit odborné předpoklady nutné pro jmenování znalcem, pečovat o zdokonalování zvláštní kvalifikace znalců, dávat podněty pro vědecký výzkum obecných otázek znalecké činnosti apod.

Jistě stojí za povšimnutí i otevřená kritika prof. dr. Petery, který v časopise „Socialistická zákonnost“<sup>30)</sup> píše: „...Daleko méně utěšená je situace v praxi soudního a kriminálního písmoznalectví, která ustrnula povětšinou na jednoduchém a pohodlném srovnávání vnějších tvarů písma, získaných pouhou popisnou metodou, aniž pátrá po fyziologických nebo psychologických příčinách vzniku, aniž tedy hodnotí vnitřní podstatu rukopisného procesu a jeho mechanické okolnosti. Tento přístup ke studiu písma jako k subtilní a důležité společenské a kulturní hodnotě nelze považovat za odpovědný, domyslíme-li, jakou úlohu hraje často v životě společnosti. Chyba není jen ve znalcích samých a v jejich nedostatečném smyslu pro odpovědnost. Objektivní nedostatek tkví v samém zákonu o znalcích písma, který přesně neurčuje požadavky pro ustanovení znalcem, nevymezuje jeho kvalifikaci, jak je tomu v oborech jiných. Tak např. znalcem v oboru gynekologie a porodnictví se ustanovuje samozřejmě graduovaný a zkušený lékař a nikoli porodní asistentka.“

Tolik z článku prof. dr. Petery, který požaduje při písmoznalecké expertíze především rozbor „vnitřní podstaty rukopisu procesů“, podmíněný ovšem fyziologickými a psychologickými znalostmi experta.

Promítneme si do úrovně požadavků prof. dr. Petery i fakt, že grafosyntkritická analýza, úspěšně teoreticky rozpracovaná i prakticky aplikovaná na Kriminalistickém ústavu federální správy VB, zahrnuje rozbor i jazykové stránky písemného projevu, tedy požadavky na další oblast znalostí experta-písmoznalce.

Závěr nemůže vyznít jinak, než vytyčením požadavku naplnit literu zákona č. 36/67 Sb. o znalcích a tlumočnících i pokud jde o ustanovení § 16 tohoto zákona.

<sup>30)</sup> Socialistická zákonost č. 4/1970, str. 230 a 231.

## Die Sachverständigenuntersuchung schriftlicher Äusserungen

RESUME

Die Verfasserin des Artikels befasst sich mit einigen Fragen der Untersuchung schriftlicher Äusserungen durch Sachverständige, besonders mit der Methodengeschichte der Schriftuntersuchung, mit den Faktoren, die auf die Herausbildung der Handschrift und der schriftlichen Äusserung des Individuums einwirken, mit den Merkmalen, die die schriftliche Äusserung des Individuums kennzeichnen und mit dem Stand der gegenwärtigen schriftsachverständigen Praxis.

Sie zeigt auf, dass vom historischen Gesichtspunkt aus vor allem folgende Methoden eine bedeutende Rolle spielten: die kalligraphische, die graphometrische und die graphologische, sowie die auf deren Grundlage entstandenen „Schriftsachverständigenschulen“ und die beiden grundlegenden Richtungen bei der Untersuchung der Handschrift: die charakterologische Richtung (Graphologie) und die Identifikationsrichtung (Graphognosie).

Sie betont die Bedeutung der Aufdeckung, der Untersuchung und der Klassifikation der Faktoren, die die Herausbildung der Handschrift und der konkreten schriftlichen Äusserung einer bestimmten Einzelperson beeinflussen. Sie vergleicht die Standpunkte vieler ausländischer und einheimischer Autoren und formuliert ihren Schluss, der dahin geht, dass keines der Kriterien für die Gliederung der angeführten Faktoren mit absoluter Geltung und als einzig richtiges durchgesetzt werden kann und begründet dies auch.

Analog beschäftigt sie sich mit der Untersuchung der „Identifizierungsmerkmale“ auf dem Gebiet der Schriftsachverständigenkunde, und zwar sowohl der Merkmale, die die inhaltliche Seite der schriftlichen Äusserung betreffen, als auch der Merkmale, die die schreiberische Seite der schriftlichen Äusserung betreffen. In diesem Zusammenhang wertet sie auch die Art und Weise, wie verschiedene ausländische und einheimische Autoren an die Sache herantreten, wobei sie besonders die Auffassung der im Kriminalistischen Institut der Föderalen Verwaltung der Öffentlichen Sicherheit tätigen Fachleute akzentuiert, die sich der Forschung auf dem Gebiet der graphosynkritischen Untersuchung schriftlicher Äusserungen widmen.

Im Schlussteil ihres Artikels weist die Autorin auf den gegenwärtigen Stand der schriftsachverständigen Untersuchung in der ČSSR hin; sie bringt schliesslich ihre Meinung darüber zum Ausdruck, welche hauptsächlichen Fragen die Forschung auf diesem Gebiet lösen sollte und woran es unserer Praxis gebricht, um das Gesetz Nr. 36/1967 Slg. über die Sachverständigen und die Dolmetscher voll zur Anwendung zu bringen. Vor allem empfiehlt sie für die Praxis, die Anwendung der Bestimmung des § 16 des angeführten Gesetzes bezüglich der Errichtung von Körperschaften für Sachverständigenfragen in die Tat umzusetzen.